

Een sepulcrale reis

Uitvaartrituelen hebben de mensheid eeuwenlang gefascineerd. Deze praktijken zijn vaak diepgeworteld in culturen en religies en dienen als een manier om afscheid te nemen van de overledene, soelaas te vinden in tijden van verdriet en hoop te bieden uit het mysterie van de dood. In deze thanatische verkenning zullen we enkele opmerkelijke – en zelfs buitenissige – aspecten van rouwceremonies over de hele wereld de revue laten passeren.

De vroegst bekende begrafenisson dateren van het laatpaleolithicum en de tijd van de cro-magnonmens, waarvan de fossielen in 1868 in de Dordogne zijn blootgelegd. Net als de neanderthalers, die zo'n 35.000 jaar geleden uitstierven, brachten ze schilderingen aan op de rotswanden en in de grotten; Altamira en Lascaux zijn daar de bekendste voorbeelden van. De polychrome dik behaarde steppemammoeten en watoessi's (10) staan in het collectieve geheugen gegrift. (De tegenwoordig bij eenzame douairières geliefde chihuahua's zijn nergens aangetroffen.)

Een prominente praktijk in tal van culturen door de eeuwen heen is het aanbieden van grafgiften aan de overledene. Wapens, zoals ponjaards en sarrassen (een soort houwdegen), en bijoutherieën, zoals karkanten en breloques, waren favoriet. Men ging ervan uit dat die giften van wezenlijk belang waren om ook in het hiernamaals te overleven. Ingewanden werden in canopen bewaard, terwijl amuletten – de totems waarmee in het Sranantongo (door sommigen oneerbiedig takitaki genoemd) naar tapu's wordt verwezen – tussen de mummiewindselen gelegd werden.

Een opmerkelijk verschijnsel dat in dit exposé niet onvermeld mag blijven, is de traditie van de weduweverbranding ofwel het suttisme, waarbij de trouwe echtgenote, de suttee, zich vrijwillig op de mutsaard plaatste. Het hoeft niet te verbazen dat deze praktijk controversie en debat opriep; sinds het midden van de negentiende eeuw is zij dan ook verboden. Nochtans blijft deze affreuzige traditie nog steeds voorkomen in afgelegen gebieden en negorijen. De traditie gaat terug op de Vedische periode, toen het als een daad van zelfopoffering werd beschouwd. De religieuze opvatting die hieraan ten grondslag ligt, is het idee dat een vrouw zonder haar man geen enkele waarde had in de samenleving. Tegenwoordig zijn er programma's en voorzieningen opgezet teneinde weduwen te helpen bij hun sociaaleconomische empowerment, onderwijs en gezondheidszorg.

Tot ver in de negentiende eeuw was cremieren taboe in de christelijke traditie, maar tegenwoordig is deze vorm van lijkbezorging breeduit geaccepteerd, al is er, met name in de orthodoxe stromingen, nog steeds een sterke voorkeur voor begraven. In de rooms-katholieke kerk klonk het nihil obstat voor cremieren in 1963, tijdens het Tweede Vaticaans Concilie. In de eredienst speelt de thuriferarius een essentiële rol; het is zijn taak het wierookvat te dragen en de gewijde rook te verspreiden; een rol die vaak

wordt toevertrouwd aan een acoliet. Het gebruik van wierook benadrukt de verbinding tussen de katholieke eredienst en de liturgische tradities van het Oude Testament. Voorlezing uit een Deux-aesbijbel is vaak een vast onderdeel van de eredienst in het godshuis, waarbij Agnus Dei's, geciteerd worden, gebeden die verwijzen naar Jezus als het Lam van God. Het door het glas in lood vallende licht wordt geïnterpreteerd als symbool van hoop en begeleiding voor de ziel van overledene. Zowel het latin de cuisine als het Kerklatin heeft terrein moeten prijsgeven aan de landstaal. Een van de meest ontroerende uitvaartrituelen in, met name, de protestantse traditie, is het gebruik van carillons. Deze indrukwekkende instrumenten bestaan uit klokken van verschillende grootte waarop jaquemarts de uren slaan. (Gelieve deze figuurtjes niet te verwarren met de faux amis Jacques, de boerenopstand die Frankrijk in 1358 teisterde, en jokari, het balspel waarbij met een bat een met een stuk elastiek aan een houten schijf verbonden balletje heen en weer wordt geslagen.)

Ook Joodse uitvaarten – zowel de Asjkenazische als de Sefardische – hebben zo hun eigen tradities. Kenmerkend voor de Joodse begrafenis, de levaje, zijn de soberheid en de rouwperiode van zeven dagen, het zogenoemde sjivve zitten, waarbij thuis op lage krukjes of op de grond wordt gezeten. Tijdens de rouwplechtigheid wordt, ter nagedachtenis aan de overledene, door een zoon het kaddisj uitgesproken. Er wordt, net als bij Pesach, ongezuurd brood (matse) gegeten. Op het graf worden in plaats van bloemen steentjes gelegd. In verband met de kidoesj, de sabbatswijding, wordt er op zaterdag niet begraven.

Vanuit de westerse blik bestaat het vooroordeel dat ze er in de islamitische wereld vreemde ideeën op na houden, maar een sterk gevoel van eenheid en solidariteit komt op indrukwekkende wijze tot uiting bij de islamitische uitvaart, waar de ganse oemma acte de présence geeft in de missie. Overeenkomstig de islamitische tradities wordt het lichaam van de afgestorvene van hoofd tot voeten in een wit doodskleed, de kafan, gewikkeld.

Ten diepste mag er in de loop der millennia weinig veranderd zijn, nochtans hebben moderne technieken de dood en begravenissen op soms dramatische wijze beïnvloed. Een van de opvallendste ontwikkelingen is het proces van cryoniseren, een methode waarbij het lichaam wordt ingevroren in de hoop op toekomstige reanimatie. Dit procedé wordt steeds meer losgekoppeld van sciencefiction, waar het aanvankelijk sterk mee werd geassocieerd. In Europa is deze ijsselijke lijkbehandeling nog niet zo populair als in de Verenigde Staten, waar deze ijsmummies cryonauten worden genoemd. Na het invriezen wordt de patiënt in een zogenaamd dewarvat gestopt, een soort thermosfles die gevuld wordt met vloeibare stikstof.

Intussen is in onze contreien de traditionele uitvaart stilletjesaan zélf op het houtenjassenpark terechtgekomen. Want laten we eerlijk zijn: het traditioneel na de dienst geserveerde slappe bakje cichorei (volksetymologisch verbasterd tot suikerij) met een droog plakje fiadu en fumu uit een krakerige luidspreker als achtergrondbehang, is toch niet meer van deze tijd. Niet zelden heeft een uitvaart meer weg van een breugelkermis dan van een ingetogen solemniteit.

Zo bewees ik enkele jaren terug een oude kennis van mij de laatste eer. Deze kennis – laten we hem uit privacyoverwegingen X noemen – wilde van parcimonie nooit weten en serveerde bij leven al exquise gerechten van famille-roseserviesgoed. Hij had in zijn testament bepaald dat zijn uitvaart een afspiegeling van zijn leven moest zijn – in allen gevalle mocht schraalhans geen keukenmeester zijn. Er werden dan ook uitsluitend gemillesimeerde wijnen geserveerd, alle appellations contrôlées (A.C. in afkorting). Château migraines stonden op de zwarte lijst. Krethi en Plethi, oftewel Jut en Jul, waren uitgenodigd en aan de gecopy-pastete toespraken (lees: hagiografieën) kwam geen eind. Het smörgåsbord bevatte onder andere sandwiches met gravlax, prosciutto en blini's met sevroega en troeboek, de Indische variant. Ik zat naast een overvloedig met patchoelolie besprenkelde vrouw wier echtgenoot, een droge hydroloog, de ene na de andere pauillac achteroversloeg. Ze sprak schande van het haast bacchantische afscheid, terwijl ze met een nat zeil de pleiterik maakte. De andere gasten heftten nog tot in de kleine uurtjes.

De uitvaart verliep exact zoals mijn kennis die had geregisseerd. Zijn geest leefde voort in de harten van de mensen die van hem hielden en hij zou herinnerd worden als degene die hun had geleerd te genieten van het leven en niet het memento mori, maar het carpe vitam bovenaan in het vaandel te voeren.